

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування
Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки

УДК 316.36-022.326:37.015.31

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПАТРОНАТНОЇ СІМ'Ї В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Бакалаврська робота
за освітньою програмою «Соціальна робота»
спеціальності 231 – «Соціальна робота»

Виконала:
студентка IV курсу, групи 461М
Криворота А. О.
Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Малиновська Н.Л.

Миколаїв, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУ-ВАННЯ ПАТРОНАТНОЇ СІМ'Ї.....	5
1.1 Сучасні форми охорони дитинства для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	5
1.2. Нормативно-законодавче забезпечення патронату над дитиною.....	16
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАТРОНАТНОЇ СІМ'Ї В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	26
2.1. Поняття та порядок створення патронатної сім'ї.....	26
2.2. Організаційно-захисні аспекти патронатних відносин	37
2.3. Зарубіжний досвід з розвитку альтернативних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	50
Висновки до другого розділу.....	54
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. Для повноцінного фізичного, інтелектуального та культурного розвитку дитині необхідна сім'я. Україна вживає чимало заходів для охорони дітей та дитинства шляхом усиновлення, опіки, піклування, патронату, прийомної сім'ї, прийомних батьків та влаштування дітей в дитячі будинки сімейного типу, наставництва. Однією з найважливіших форм захисту прав таких осіб сьогодні є патронатні відносини.

Патронат над дитиною є актуальним, але не новим явищем для України: його виникнення збігається в часі з першими спробами кодифікації норм сімейного права і належить до тих інститутів, які то включалися до законодавства, то, навпаки, виключалися з нього. До 2002 року в нормативних актах застосовувалися терміни «прийомна сім'я» та «дитячий будинок сімейного типу», проте з прийняттям Сімейного кодексу України з 10 січня 2002 р. впроваджується поняття патронату.

Актуальність теми підсилюється і тим, що в умовах невиправданої військової агресії росії проти України з 24 лютого 2022 року з'явилась нова категорія дітей, які втратили батьків або розлучені з батьками і потребують підтримки.

Правові проблеми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування вивчалися такими науковцями: М. Логвінова, О. Грабовської, Л. Зілковської, О. Карпенко, Л. Лешанич, О. Пунди, О. Розгон, В. Мироненко, Л. Міхєєва. Також теоретичним проблемам патронатного виховання та деяким законодавчим проблемам патронату було присвячено роботи С. Булеци, Л. Коваль, В. Євко, Л. Фуштей, Л. Машкіної, В. Приходько, У.В. Романчук, Фурси, В. Цветкова, Ю. Червоного. Однак вивчення наукової літератури дає підстави стверджувати, що питання соціального аспекту відносин у сфері патронатного виховання залишається недостатньо вивченим, що й зумовлює необхідність його дослідження

Мета дипломної роботи – охарактеризувати теоретико-організаційні особливості патронатної сім'ї в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні **завдання**:

- проаналізувати понятійно-категоріальний апарат;
- дослідити порядок створення патронатної сім'ї;
- проаналізувати організаційно-захисні аспекти патронатних відносин;
- узагальнити зарубіжний досвід з розвитку альтернативних форм

виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Об'єкт дослідження - інститут патронату над дитиною як соціально значуще явище.

Предмет - особливості функціонування патронатної сім'ї в сучасних умовах.

Методи дослідження. У роботі було використано методи аналізу, синтезу та узагальнення, порівняльний аналіз, статистичний метод.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що у роботі представлено системний огляд підходів до понять «патронат над дитиною», «інститут патронатного виховання» та «патронатна сім'я» в умовах сучасного стану України. Представлені напрацювання стануть підґрунтям для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти під час лекційних та семінарських занять.

Апробація результатів бакалаврської роботи. Результати наукової роботи було представлено на Ольвійському форумі (м. Миколаїв, 16 черв.2023 р.).

Основні положення роботи були висвітлені у таких публікаціях автора: Криворот А.О. Патронат над дитиною в сучасних умовах // Ольвійський форум – 2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XVI міжнар. наук. конф. 15-18 червня 2023 р., м. Миколаїв: тези доп.: Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. – С.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАТРОНАТНОЇ СІМ'Ї

1.1 Сучасні форми охорони дитинства для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Сирітство - це соціальне явище, поява якого обумовлена наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків у результаті позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх в установленому порядку недієздатними, безвісно відсутніми.

Згідно з Конституцією України "утримання і виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, покладається на державу" (стаття 52).

Сирота - дитина, що тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися в сімейному оточенні і потребує захисту та допомоги з боку держави.

Усиновлення (удочеріння) - є оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або дочки (стаття 101 Кодексу України про шлюб та сім'ю).

Усиновителем може бути кожен повнолітній дієздатний громадянин. Між усиновителем і усиновленою дитиною повинна бути різниця у віці не менше 15 років. За наявності поважних причин цю різницю може бути скорочено під час розгляду заяви про усиновлення. У разі усиновлення дітей родичами різниця у віці між усиновителями та усиновленими до уваги не береться.

Усиновлення є найкращою формою влаштування долі дитини-сироти і досі єдиною, в результаті якої дитина вибуває з системи державної опіки та піклування, по збуваючись статусу дитини-сироти чи такої, що лишилася без батьківського піклування [9].

Опіка і піклування встановлюються для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьківських прав, хвороби батьків чи з

інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей. Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли п'ятнадцяти років; піклування віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років.

Спільним для усиновлення і опіки є те, що вони покликані гарантувати створення сприятливих умов життєзабезпечення дитини. З метою повноцінного розвитку дитини при встановленні опіки правовий зв'язок дитини з біологічними батьками та близькими родичами не припиняється. Ця обставина значно спрощує умови передачі дитини під опіку, робить таку форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, більш доступною для створення оптимальних умов виховання у сім'ї.

Завдання опіки над дитиною формулюються як право та обов'язок опікуна виховувати підопічного, піклуватися про його здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, готувати до праці, здійснювати захист його прав та інтересів.

При визначенні особи опікуна враховується не тільки його бажання, а й готовність та спроможність здійснювати відповідні обов'язки у процесі соціального виховання дитини-сироти. Як і при усиновленні, встановлено ряд обмежень щодо осіб, які не можуть призначатися опікунами (піклувальниками). Зазначені особливості встановлення опіки (піклування) пов'язані із необхідністю виконувати основне завдання опіки - створити найбільш сприятливі умови сімейного життєзабезпечення дитини, яка через певні причини позбавлена можливості виховуватися у власній родині [9].

Дитячий будинок сімейного типу - це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі. Така сім'я бере на виховання і спільне проживання не менше 5 дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування.

Функціонування дитячих будинків сімейного типу визначається державними документами, зокрема Положенням про дитячий будинок сімейного

типу, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 р. № 267. У 1998 році до Положення були внесені певні зміни.

Дитячий будинок сімейного типу може отримати свій статус у тому випадку, коли на виховання приймається не менше п'яти дітей, позбавлених батьківської опіки. Безперечно, така умова сприяє влаштуванню у родині більшої кількості осиротілих дітей. Але, враховуючи перш за все психологічний і педагогічний аспекти, кількість дітей у сім'ї, як рідних, так і прийомних, не повинна перевищувати десяти осіб, зважаючи на необхідність створення оптимальних умов для їх повноцінного виховання та розвитку.

У родині може виховуватися більше десяти дітей, якщо дозволяють житлово-побутові умови і є бажання батьків-вихователів. Але обстеження функціонуючих дитячих будинків сімейною типу свідчать: порушення обмежень щодо дітей, які перебувають на вихованні, трапляються досить часто. Це пояснюється тим, що місцеві органи влади прагнуть влаштувати якомога більше дітей-сиріт. Однак, така практика негативно впливає на оптимальний розвиток вихованців, оскільки збільшується навантаження на батьків-вихователів як у фізичному, так і психолого-педагогічному плані.

Кандидат на роль батька-вихователя має пройти експертну комісію, до якої входять спеціалісти (психологи, юристи, педагоги, лікарі). Останні оцінюють особисті якості майбутнього вихователя, його здатність замінити батька не одній, а кільком дітям, як правило, обтяжених вадами розвитку, педагогічно занедбаних, які пережили втрату близьких тощо. Перевага надається сім'ям або самотнім громадянам, які мають досвід виховання дітей чи вже є на даний час опікунами або піклувальниками і сумлінно виконують свої обов'язки.

Укладання угоди між місцевими органами влади і батьками-вихователями накладає на представників обох сторін певні права та обов'язки. Так, орган виконавчої влади зобов'язаний виділяти кошти на утримання вихованців, надавати всіляку допомогу сім'ї, виплачувати батькам-вихователям грошове утримання. Водночас представники органів виконавчої влади контролюють умови

виховання, утримання дитини і, якщо вони не виконуються, мають право розірвати угоду з батьками-вихователями, якщо вони порушують норми угоди.

Батьки-вихователі зобов'язані передусім виховувати прийомних дітей, піклуватися про їхнє здоров'я, розвиток. Вони повинні особисто виховувати неповнолітнього, якому заміняють батьків. Батьки-вихователі мають право також вимагати від місцевих органів влади дотримання вимог угоди.

Прийомні діти у дитячих будинках сімейного типу перебувають на повному державному утриманні. За дітьми-сиротами зберігається право на майно та житлову площу, яка їм належить, за їх збереження до повноліття дитини несуть відповідальність органи опіки та піклування. Таке нормативне врегулювання покликано полегшити проблему подальшого влаштування долі дитини після досягнення повноліття, оскільки вирішується проблема забезпечення житловою площею.

За прийомними дітьми зберігаються пільги, визначені законодавством для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Негативні аспекти соціалізації дітей у закладах інтернатного типу:

- Відсутність спілкування з біологічними батьками.
- Деформація родинних зв'язків через важке минуле.
- Дефіцит любові, ласки, уваги.
- Вузьке коло спілкування через закритий колектив.
- Випадки жорстокості з боку персоналу та вихованців.
- Регламентація проведення часу.
- Несформований образ "Я".
- Підвищене почуття тривожності, орієнтація па ворожість соціуму.
- Закомплексованість, емоційне незадоволення.
- Відсутність соціальних навичок особистого життя.
- Відсутність особистого простору (власної кімнати, місця, де можна усамітнитися).
- Економічна депривація - діти не мають власних заощаджень і досвіду розпоряджатися грошима.

- Постійне перебування у вузькому комунікативному просторі.
- Відсутність власних речей (крім одягу та предметів особистої гігієни).
- Ранні сексуальні зв'язки; випадки сексуального насилля.
- Обмежені можливості у виборі професії.
- Відсутність навичок вирішення власних проблем з офіційними структурами.

- Соціальна незахищеність після виходу із закладів інтернатного типу.

Соціальне сирітство - явище, обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини.

Соціальні сироти - це особлива група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках.

На сьогоднішній день в Україні не існує усталеного визначення щодо цієї категорії дітей. У пресі, періодичних виданнях, психолога-педагогічних роботах, результатах соціологічних досліджень вживаються такі терміни, як:

- бездоглядні;
- бездомні;
- безпритульні;
- діти вулиці;
- діти, позбавлені батьківського піклування;
- соціальні сироти;
- неповнолітні групи ризику.

Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ) відносить до них:

- дітей, які не спілкуються з власними родинами і живуть у тимчасових сховищах;
- дітей, які підтримують контакт з сім'єю, але через бідність, різні види експлуатації та зловживань по відношенню до них проводять більшу частину дня, а інколи і ночі, на вулиці;

- дітей-вихованців інтернатів та притулків, які через різні причини втекли із них і перебувають на вулиці.

Це узагальнена характеристика "дітей вулиці", оскільки в залежності від соціально-економічних умов у країні ступінь маргіналізації має свої специфічні прояви.

Так, в країнах Латинської Америки, зокрема Бразилії, Аргентині, є певна кількість дітей, які живуть на вулиці і вчиняють переважну кількість асоціальних вчинків.

У країнах Європи дитяча безпритульність включає в себе не лише дітей, що не мають постійного житла. Так, у Бельгії розрізняють три групи "дітей вулиці": діти вулиць протягом більшої частини дня; діти, які жебракують, працюють на вулиці; діти, котрі живуть вдома, але вулиця є середовищем їх постійного місцеперебування.

У Швеції дітей, що не контактують з батьками, проводять більшість часу в тимчасових приміщеннях та на вулиці, називають "покинутими". В Італії стосовно дитячої безпритульності вживається термін "неповнолітні групи ризику". У Великобританії осіб вулиці залежно від віку називають "юні втікачі" - діти до 18 років, які пішли з дому чи виховної установи; "молоді бездомні" - особи, що не мають роботи та постійного місця проживання; "ті, що сплять на вулиці" - підлітки та молодь, що не мають постійного притулку, ночують під мостами та в різних місцях вуличних будівель. У Греції, Туреччині, Угорщині, Хорватії "дітьми вулиці" називають переважно циганчат та дітей біженців.

Таким чином, з наведених прикладів можна зробити висновок про те, що в багатьох країнах існує соціальна проблема дітей, життєдіяльність яких у переважній більшості обумовлена складними життєвими обставинами.

Тому, на думку науковців, державна політика України у сфері захисту позиротілих дітей повинна змінити напрямок і перейти від механізмів допомоги дитині до допомоги родинам з дітьми. Після здобуття незалежності в Україні спостерігається підвищений інтерес до проблем дитинства. Перед усім це обумовлено складною демографічною ситуацією.

Та на тлі зменшення кількості населення, зменшення народжуваності спостерігається ріст посиротілих, бездоглядних дітей. Причиною цього є економічна та політична нестабільність в державі, через що простежується збільшення безробіття. Як наслідок зростає і кількість сімей, котрі опиняються у складних життєвих обставинах, а тому зростає число дітей зі статусом «дітей-сиріт», «дітей, позбавлених батьківського піклування». За інформацією Держстатистики у 2021 році таких дітей нараховувалося 70240, а на кінець 2022 року – 70491.

Стрімке збільшення дітей зазначеної категорії зобов'язує уряд нашої країни розвивати сімейні форми виховання відповідно до всесвітніх норм. Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначено різновиди влаштування дітей: усиновлення, опіка, ПС, ДБСТ. На початок 2021 року в Україні було усиновлено 2925 дітей, передано під опіку – 7552 дітей. Але усиновлення і опіка ускладнені тим, що останнім часом дуже зросла кількість сімейних груп від 3 до 8 і більше дітей, які потрапляють до категорії посиротілих дітей. Дуже важко влаштувати таку кількість братів і сестер до тієї чи іншої родини, адже за статтею 210 Сімейного кодексу таких дітей неможна роз'єднувати. Тому такі сімейні групи переважно влаштовуються до закладів державної опіки, забезпечуючи дітям право на здобуття освіти. Спочатку 2021 року в країні налічувалося 1019 ДБСТ, 3677 ПС, де перебувало 6880 дітей [36].

Першопричиною потрапляння дітей у інституції є погіршення матеріальних умов в родинях, відсутність роботи, вживання алкоголю батьками, безчинства з боку одного з батьків та інші причини. Українська система державних закладів догляду за дітьми в Україні представлена різними типами установ. Вони підпорядковані декільком міністерствам. Найбільша кількість закладів підпорядкована Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству науки і освіти, що відображено на Рисунку 2. До системи Міністерства охорони здоров'я України відноситься 40 закладів. Це будинки дитини, в яких утримуються діти від народження до 3 років. До них

направляють дітей з проблемами здоров'я, посиротілих дітей, дітей, які перебувають у СЖО. У будинках дитини забезпечують як паліативне, так і соціальне обслуговування.

Рисунок 2.1 - Система підпорядкування інституційних закладів догляду та виховання дітей в Україні

На початок 2021 року у будинках дитини налічувалося 2644 дитини, з них 1410 – посиротілі діти, але 1234 – діти, які попали в інституцію за заявою батьків. Батьки влаштовують своїх дітей до будинків дитини з різних причин: складні життєві обставини, вади здоров'я дітей. При цьому, як показує практика, влаштовуючи дітей тимчасово, перестають їх відвідувати, цікавитися здоров'ям. Тому ці дітлахи через деякий період часу переходять до категорії дітей, позбавлених батьківської опіки.

Система Міністерства соціальної політики України налічує 132 заклади, до складу яких входять будинки-інтернати, 75 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей. Для дітей з інвалідністю з-за необхідності постійного медичного догляду функціонувало 48 будинків-інтернатів, де на кінець 2020 року утримувалося 5692 дитини.

Найбільша кількість інституцій перебуває у складі системи МОН – 574 заклади. Це школи-інтернати, дитячі будинки, санаторні школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати, ліцеї-інтернати.

Також до цієї системи входять і загальноосвітні школи-інтернати, де живуть і навчаються діти з особливими потребами і діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, які потребують поліпшення фізичного або розумового розвитку. Спочатку 2018 року в Україні нараховувалося 296 таких закладів, де перебувало 34771 дітей.

Крім того, українські державні інституції можна розподілити на заклади тимчасового влаштування дітей і заклади постійного влаштування дітей. Цей розподіл закладів засновано на віковій приналежності (Рисунок 2.2). Фактично дитина до досягнення 18 річчя може декілька разів змінювати заклад, щоразу пристосовуючись до нових обставин. Такі зміни негативно впливають на психіку дитини, а в подальшому і на інтеграцію дитини у громаду.

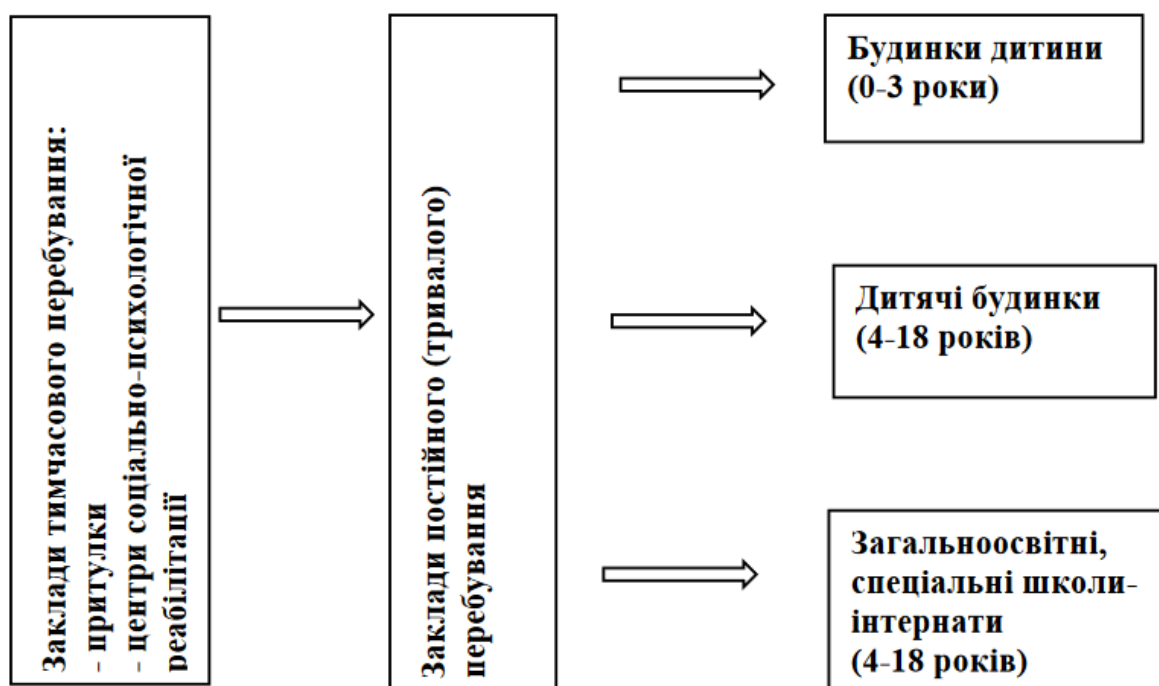

Рисунок 2.2 - Система інтернатних закладів тимчасового та постійного влаштування дітей

Вітчизняна система закладів інституційного догляду та виховання дітей досить широкомасштабна, різнопланова. Вона покликана задовольнити потреби дітей відносно здобуття освіти, гармонійного розвитку, охорони здоров'я. Але, не зважаючи на це, вона є не тільки недостатньо ефективною, але невмотивовано

вартісною. Адже на забезпечення такої кількості закладів держава витрачає чималі кошти. Так у 2019 році на утримання закладів витрачено 5,1 млрд. грн., у 2020 - 6 млрд. грн., у 2021– 7 млрд. грн. З них на утримання вихованців витрачається лише 15%, а інші 85% йдуть на утримання персоналу та закладів.

Державні інституції повинні прививати дітям навички самообслуговування, навички соціальних та сімейних стосунків. Вони покликані розвивати у дітей інтелектуальні та фізичні здібності, талановитості. У школах- інтернатах створюються класи з поглибленим вивченням предметів. Вихованці можуть відвідувати секції, гуртки, музичні школи. Але численні напрацювання зарубіжних і українських дослідників говорять про недосконалість інтернатної системи виховання підростаючого покоління. Міжнародна організація «Save the Children» здійснила узагальнююче дослідження стосовно шкоди інтернатного виховання. В ході дослідження були висунуті припущення, що рівень розумового, емоційного та фізичного розвитку вихованців інтернатів нижчий за норму, що найбільших збитків завдає система інституційного виховання дітям до трьох років [42].

Першим у 1951 році провів аналіз наслідків інтернатного виховання Д. Боулбі. Він у своєму дослідженні довів, що діти, відірвані від матерів і своїх родин, мають затримку у розвитку [43].

Вітчизняна дослідниця І. Манохіна у своїй роботі звернула увагу на те, що вихованці державних інституцій мають порушення психічного розвитку, адаптаційні розлади, у них простежується відсутність навичок співпраці, відставання мовленнєвого розвитку [69].

В результаті дослідження доведено, що перебування в інституціях шкідливо впливає на підростаюче покоління, дискредитує сам механізм захисту прав дітей та охорони дитинства. З цієї причини ДІ є платформою для запровадження сучасних послуг для дітей та родин з дітьми на рівні громади. Її початком повинно стати розвиток думки громадськості щодо необхідності трансформації державних інституцій. Необхідно започаткувати поступове закриття інтернатів та

популяризувати корисність сімейних форм, формувати послуги з підтримки не лише дітей, а й сімей у громадах.

Отже, можна вважати, що розвиток національної державної політики у сфері захисту прав дітей та охорони дитинства орієнтується на міжнародні принципи та стандарти. Дана характеристика сутності державної політики, основним принципам охорони дитинства в Україні. Доведено, що урядова політика у сфері захисту прав дітей і охорони дитинства потребує нагальних змін та реформ. Шляхом ретроспективного аналізу вітчизняної системи захисту прав дітей встановлено, що політика держави по відношенню до дітей пройшла шлях від церков і монастирів до відкриття інтернатних закладів. Поступово держава перебрала на себе основну роль у піклуванні про осиротілих дітей, найпоширенішою формою влаштування дітей стають інституції. Під час аналізу сучасної вітчизняної системи захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з'ясовано, що відсутність єдиного центрального органу виконавчої влади, розгалуженість сфер відповідальності центральних органів виконавчої влади не дозволяє ефективно реалізовувати державну політику та створити єдину об'єднану систему захисту прав дітей та охорони дитинства.

В ході дослідження української системи інституційного догляду та виховання дітей встановлено, що перебування дітей в інституціях дискредитує сам механізм захисту прав дітей та охорони дитинства. Необхідно започатковувати поступове закриття інтернатів та популяризувати корисність влаштування дітей до сімейних форм, формувати послуги з підтримки не лише дітей, а й сімей у громадах.

Шляхом аналізу основних напрямків національної реформи інтернатних закладів встановлено, що реформа націлена на заміну існуючої системи влаштування дітей, альтернативною, сімейною або наближеною до сімейних. Встановлено неузгодженість і протиріччя в законодавстві, що ускладнює проведення реформ.

1.2 Нормативно-законодавче забезпечення патронату над дитиною

За ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» [35] кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя.

З цією метою держава вживає заходів щодо:

- зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;
- забезпечення надання необхідної медичної допомоги всім дітям;
- боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі шляхом надання дітям доступу до достатньої кількості якісних харчових продуктів та чистої питної води;
- створення безпечних і здорових умов праці;
- надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;
- забезпечення всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, інформацією щодо охорони здоров'я і здорового харчування дітей, переваг грудного вигодовування, гігієни, санітарних умов проживання дітей та запобігання нещасним випадкам;
- розвитку просвітницької роботи, послуг у галузі планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я;
- пільгового забезпечення дітей ліками та харчуванням у порядку, встановленому законодавством [3].

Кожна дитина з моменту народження має право на ім'я та громадянство. Місце і порядок реєстрації народження дитини визначаються сімейним законодавством, реєстрацію актів цивільного стану, а підстави і порядок набуття та зміни громадянства визначаються Законом України «Про громадянство України», іншими нормативно-правовими актами (ст. 7). Кожна дитина має право

на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку (ст. 8).

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України. За ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства» [35] кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю [35].

Діти мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення.

З метою реалізації цього права держава сприяє:

- поширенню засобами масової інформації матеріалів, корисних для розвитку дитини;
- виданню та розповсюдженню дитячої літератури та підручників шляхом створення пільгових умов для їх видання;
- міжнародному співробітництву у сфері обміну та поширення інформації та матеріалів, що надходять із різних національних і міжнародних джерел; – діяльності засобів масової інформації, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей, у тому числі тих, які належать до національних меншин.

Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки,

територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя [35].

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини (ст. 10).

Держава здійснює захист дитини від:

– усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

– втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

– залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства [35].

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється. Процедура розгляду скарг дітей на порушення їх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знуцання над ними в сім'ї та поза її межами встановлюється законодавством.

Реалізація прав дитини здійснюється через обов'язки патронатного вихователя, на які розповсюджується дія Правил опіки і піклування. Згідно зі ст. 255 СК України основними обов'язками патронатного вихователя є:

1) Забезпечення дитини житлом, харчуванням тощо. При перевірці виконання цього обов'язку необхідно виходити із загальних правил забезпечення житлом громадян (особи різної статі старше 9 років не повинні проживати в одній кімнаті). Одягом і харчуванням діти повинні бути забезпечені принаймні не гірше, ніж вони були б забезпечені в дитячих будинках чи інших державних закладах подібного типу;

2) Створення дитині умов для навчання, фізичного та духовного розвитку. Ці умови повинні відповідати вимогам Закону України «Про охорону дитинства» [35];

3) Захист дитини, її прав та інтересів так само як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень [13].

У зв'язку з тим, що патронатний вихователь виконує функції опікуна, піклувальника, йому на підставі ч. 4 ст. 249 СК, застосовуваної за аналогією, належать закріплені у ЦК цивільні права та обов'язки, пов'язані з вихованням дитини, переданої в його сім'ю. Як опікун патронатний вихователь вчиняє правочини від імені та в інтересах дитини, взятої на виховання (ч. 3 ст. 67 ЦК) та здійснює управління її майном (ст. 72 ЦК). Він, його дружина, чоловік і близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не мають права укладати з дитиною, взятою на виховання, договорів, крім передачі їй майна у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички (ч. 1 ст. 68 ЦК). Патронатний вихователь не має права від імені дитини, взятої на виховання, без

дозволу органу опіки та піклування вчиняти правочини, передбачені ч. 1 ст. 71 ЦК [2].

Як піклувальник патронатний вихователь дає згоду на вчинення дитиною правочинів, передбачених ч. 2 ст. 32 ЦК. Він не може давати згоду на укладення договорів між дитиною, взятою на виховання, та своєю дружиною, чоловіком або своїми близькими родичами, крім передачі дитині майна у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички (ст. 70 ЦК). На вчинення правочинів, передбачених ч. 1 ст. 71 ЦК, патронатний вихователь може давати згоду лише з дозволу органу опіки та піклування (ч. 2 ст. 71 ЦК).

Згідно ст. 68 ЦК:

1. Опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укладати з підопічним договорів, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички.

2. Опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою [Цивільний кодекс України в редакції від 16 січня 2003 року.] [53].

З метою виключити можливість зловживання з боку опікунів, належним їм правам і забезпечити інтереси підопічного, закон забороняє опікунам укладати правочини з підопічним. Такі правочини з підопічним не вправі укладати не тільки опікун, а й його чоловік (дружина), батьки, діти, брати і сестри. Опікун, його чоловік (дружина), його батьки, діти, брати і сестри можуть укладати з підопічним договір дарування на користь підопічного і договір про передачу підопічному в безкоштовне користування майна (ч. 1 ст. 68 ЦК).

Опікун не вправі здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від імені підопічного договором поруки (ч. 2 ст. 68 ЦК) П. 31 Інструкції про порядок здійснення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 червня 1994 р. зі змінами від 31 березня 1997 р. забороняє нотаріусам засвідчувати зазначені правочини [2].

Відповідно до ст. 70 ЦК піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своім чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна підопічному у власність договором дарування або в безоплатне користування на підставі договору позички [53].

Ст. 70 ЦК також, як і ст. 68 ЦК, з метою не допустити можливості зловживання з боку піклувальників належними їм правами і забезпечити інтереси підопічного, передбачає, що піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічними і своїм чоловіком (дружиною), чи своїми близькими родичами, крім передачі майна підопічному за договором дарування або договором про передачу підопічному майна в безоплатне користування на підставі договору позички. За ст. 71 ЦК:

1. Опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування:

1) відмовитися від майнових прав підопічного;

2) видавати письмові зобов'язання від імені підопічного;

3) укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири;

4) укладати договори щодо іншого цінного майна.

2. Піклувальник має право дати згоду на вчинення правочинів, передбачених частиною першою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування [53].

Опікун і піклувальники діють під контролем органів опіки і піклування. Тому ч. 1 ст. 71 ЦК передбачає, що опікун не має права без дозволу органа опіки і піклування відмовлятися від майнових прав підопічного; видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; укладати договори, що підлягають нотаріальному посвідченню і (або) державної реєстрації, у тому числі договори про чи поділ, обмін житлового будинку, квартири; укладати договори стосовно іншого цінного майна. Піклувальник має право давати згоду на здійснення зазначених правочинів тільки при наявності дозволу органу опіки і піклування (ч. 2 ст. 71 ЦК).

Згідно ст. 72 ЦК: 1. Опікун зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах. 2. Якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен врахувати її бажання. 3. Опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, доходів від майна підопічного тощо. 4. Якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі [53].

Опікун зобов'язаний не тільки піклуватися про особистість підопічного, його здоров'я, виховання підопічного, якщо він є дитиною, а й здійснювати захист його прав і інтересів. Тому опікун зобов'язаний піклуватися про збереження і використання майна в інтересах підопічного. Разом із тим, закон передбачає необхідність урахування інтересів підопічного і встановлює, що якщо малолітній може самостійно визначати свої потреби і інтереси, опікун, що здійснює управління майном, повинен враховувати його бажання (ч. 2 ст. 72 ЦК).

На відміну від батьків і усиновлювачів, опікуни і піклувальники не зобов'язані утримувати підопічних. Між підопічним і опікуном або піклувальником не виникає аліментних зобов'язань. Разом з тим, враховуючи, що для виконання опікунами і піклувальниками їх задач щодо опіки і піклування необхідні матеріальні кошти, ч. 3 ст. 72 ЦК передбачає, що опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок його пенсії, аліментів, інших доходів від його майна тощо.

Аналогічне положення передбачене в п. 4.9 і 4.10 Правил опіки і піклування. З цією ж метою, ч. 4 ст. 72 ЦК установлює, що якщо підопічний є власником нерухомого майна, що вимагає постійного керування, опікун може з дозволу органу опіки і піклування керувати цим майном або передати його за договором в управління іншій особі.

Договір про передачу дитину на виховання патронатному вихователю укладається на певний строк, зазвичай, до досягнення дитиною повноліття.

Незважаючи на це. Сімейним кодексом передбачається дострокове припинення договору. Підстави дострокового припинення договору як за ініціативою патронатного вихователя, так і за ініціативою органу опіки та піклування, передбачені ст. 256 СК України. Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. На прохання патронатного вихователя договір може бути припинено при наявності наступних підстав (хвороба вихователя, відсутність взаєморозуміння з дитиною, конфліктні відносини між дітьми). Підставами для припинення договору за ініціативою органу опіки та піклування можуть бути такі обставини як виникнення у сім'ї неналежних умов для утримання, виховання і навчання дитини, а також повернення дитини батькам або усиновителям.

Усі питання, які виникають в результаті дострокового припинення договору вирішується за згодою сторін, а при виникненні спору – в судовому порядку

Висновки до першого розділу

Патронат є актуальним, але не новим інститутом для права України, його виникнення збігається в часі з першими спробами кодифікації норм сімейного права і належить до тих інститутів, які то включалися до законодавства, то, навпаки, виключалися з нього.

Патронат є особливою формою влаштування, метою якого є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом із батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення в сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини.

Зміст патронату – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. До сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив таких обставин, як відсутність житла, призначеного та придатного для проживання, жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи) тощо.

Патронатна сім'я утворюється на підставі договору, орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття за плату (ст. 252 СК). Договір укладається між органом опіки і піклування за місцем проживання дитини і патронатного вихователя. Підставою для укладання такого договору є заява осіб, які виявили бажання взяти дитину на виховання, з проханням передати їм на виховання конкретну дитину, яка подається в орган опіки та піклування за місцем проживання дитини. Для передачі дитини в сім'ю патронатного вихователя необхідна згода цієї дитини, якщо вона в змозі її висловити (ст. 253 СК). Патронатним вихователем можуть бути повнолітні громадяни, які бажають взяти

на виховання дитину, яка залишилася без піклування батьків. Патронатний вихователь, на відміну від опікунів (піклувальників), знаходиться в договірних відносинах з органом опіки і піклування і отримує винагороду за виконання своїх обов'язків (ст. 254 СК).

Робота з патронатного виховання включає в себе: технологію взаємодії з органом опіки і опікування (технологія планування піклування, моніторинга і контролю); соціально-педагогічну технологію реабілітаційної роботи з дитиною; соціально-педагогічну технологію психолого-педагогічного супроводу сім'ї і дитини; технологію роботи з сім'ями, бажаними взяти дитину на виховання; технологію роботи з кривими батьками дитини. Що Все становлять технологічного процесу взаємопов'язані через єдиний процес планування піклування і неподільні. У цьому значенні можна говорити про патронат виховання як про нову педагогічну систему.

Договір про передачу дитину на виховання патронатному вихователю укладається на певний строк, зазвичай, до досягнення дитиною повноліття. Незважаючи на це. Сімейним кодексом передбачається дострокове припинення договору. Підстави дострокового припинення договору як за ініціативою патронатного вихователя, так і за ініціативою органу опіки та піклування, передбачені ст. 256 СК України. Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. На прохання патронатного вихователя договір може бути припинено при наявності наступних підстав (хвороба вихователя, відсутність взаєморозуміння з дитиною, конфліктні відносини між дітьми). Підставами для припинення договору за ініціативою органу опіки та піклування можуть бути такі обставини як виникнення у сім'ї неналежних умов для утримання, виховання і навчання дитини, а також повернення дитини батькам або усиновителям.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАТРОНАТНОЇ СІМ'Ї В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Поняття та порядок створення патронатної сім'ї

Відповідно до Сімейного кодексу України, а саме ст. 252, сімейний патронат – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [46]. Метою якого є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на реінтеграцію дитини у сім'ю або надання дитині відповідного статусу для прийняття подальших рішень з урахуванням найкращих інтересів дитини щодо забезпечення її права на виховання в сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних.

На думку Л. І. Фуштей, поняття «патронат» вживається в таких основних значеннях [51]:

- як основа утворення родинних взаємин у ситуації, коли знаходиться певна частина дітей, які втратили батьків (діти-сироти) чи через різні причини позбавлені батьківського піклування, а також наявна відповідна категорія дорослих осіб, які не мають/чи мають своїх дітей та виявляють своє бажання взяти одного чи декількох таких дітей на патронатне виховання; у цих випадках держава офіційно юридично закріплює таке оформлення родинних взаємин через термін «патронат»;
- як діяльність родичів, близьких або нерідних осіб, спрямована на турботу й підтримку дітей у задоволенні їхніх основних життєво необхідних потреб, захист їхніх інтересів у процесі особистісного становлення;
- як діяльність окремих груп осіб, що представляють різні інституційні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (притулки, інтернатні, патронатні та інші утворення) [51].

Л. М. Токарчук вважає, що на відміну від інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в понятті «патронат» не уточнюється, над якою саме категорією дітей він встановлюється – над дітьми-сиротами та/або дітьми, позбавленими батьківського піклування. А це має значення, адже смислове наповнення цих понять різне [50].

Підставами встановлення патронату над дитиною є договір про патронат, який укладається за рішенням органу опіки та піклування, уповноваженим закладом, з сім'єю патронатного вихователя та батьками дитини.

Поняття «діти-сироти» наводиться у ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» [34], ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Відповідно до цих законів дітьми-сиротами є діти, в яких померли чи загинули батьки. Поняття «діти, позбавлені батьківського піклування» наводиться в трьох Законах України – ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» [35], ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» [34]. Причому визначення, що містяться у двох перших законах, різняться від визначення в третьому законі. Так, у визначенні перших двох законів до категорії дітей, позбавлених батьківського піклування, віднесені:

- діти, розлучені із сім'єю;
- діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків із причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції;
- діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з розшуком батьків органами Національної поліції, пов'язаним із відсутністю відомостей про їх місцезнаходження [22; 23].

Третій із зазначених законів не включає у визначення поняття «діти, позбавлені батьківського піклування» такої категорії дітей, як діти, батьки яких не

виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції [23]. Такі недоліки відносяться також і до поняття «складні життєві обставини», які згідно з ч. 1 ст. 252 СК України мають бути подолані дитиною, її батьками або іншими законними представниками. Законодавство застосовує два поняття стосовно складних життєвих обставин – «діти, які опинились у складних життєвих обставинах» та «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», наповнюючи їх різним змістом.

У ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» [35] наводиться поняття «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», – це дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, насильством та жорстоким поведінням у сім'ї, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини [24].

Поняття «діти, які опинились у складних життєвих обставинах» у законах відсутнє, однак донедавна містилося у п. 1.4 Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, затвердженій Наказом МВС України від 19.12.2012 р. № 1176, яка наразі втратила чинність. Ця інструкція визначала, що діти, які опинились у складних життєвих обставинах, – це діти, які потрапили в обставини, що порушують їхню повноцінну життєдіяльність та розвиток, у подоланні наслідків яких вони потребують допомоги (проживають у сім'ях, в яких батьки або особи, що їх замінюють, ухиляються від виконання батьківських обов'язків; залишилися без батьківського піклування; систематично самовільно залишають місце постійного проживання (перебування); зазнали

фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства; розлучені із сім'єю та не є громадянами України) [25].

Аналіз наведених норм свідчить про те, що множинність визначення одного поняття по-різному в різних законах порушує принцип єдності юридичної термінології. Зовні воно видається незначним відхиленням, однак це невірно. Адже відмінності, що спостерігаються у визначенні наведених понять, безпідставно надають їм різний правовий зміст, що тягне різні правові наслідки як для дітей, позбавлених батьківського піклування, так і для батьків таких дітей. Використання в понятті «патронат» слова «дитина» свідчить про те, що патронат може бути встановлено над будь-якою дитиною, навіть за наявності в неї батьків. Адже термін «складні життєві обставини», також використовуваний у понятті «патронат», є дуже широким за своїм значенням, оскільки включає в себе як об'єктивні обставини життя людини, так і суб'єктивні. Так, ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» до складних життєвих обставин відносить обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті. А подолання батьками складних життєвих обставин, як це передбачено в цьому ж понятті «патронат», може ніколи не відбутися, адже інвалідність, вік та стан здоров'я іноді або й взагалі є тими фактами, які людина ніколи не зможе подолати. А такий фактор, як невиконання батьківських обов'язків, неможливо подолати через небажання це зробити [37].

Патронатне виховання дітей здійснюється на підставі договору патронату. За договором про патронат над дитиною орган опіки та піклування влаштовує дитину, яка перебуває в складних життєвих обставинах, в сім'ю патронатного вихователя (ст. 253 СК України). Така форма влаштування дітей, позбавлених батьківського виховання, характеризується низкою особливих ознак, а саме:

– відносини патронатного виховання виникають на підставі укладення договору;

- договір про патронат – це відплатний сімейний договір;
- для виникнення патронатних правовідносин необхідна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити;
- патронатне виховання має обмежений строком характер – не може перевищувати трьох місяців;
- за патронату батьківських прав не виникає, а дитина передається лише на виховання;
- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань.

На відміну від інших форм сімейного влаштування, патронатне виховання є найбільш гнучкою формою. Діти передаються на виховання на строк, який є необхідним для дитини, чітко розмежована відповідальність із захисту прав дитини та визначені обов'язки сторін.

Патронатне виховання – це альтернатива усиновленню. Проте усиновлення та подальшого спільного проживання такі сім'ї не виключають. Все ж таки патронатне виховання має бути спрямоване на збереження зав'язків дитини з його біологічними батьками, а за можливості – на з'єднання дитини з рідною сім'єю.

Разом із тим на тепер немає і єдиної наукової позиції щодо розуміння правової природи договору про патронат над дитиною. Останнє проявляється насамперед у відсутності єдиного узгодженого поняття договору про патронат над дитиною, а також у наявності цілої низки різноманітних підходів щодо визначення його галузевої приналежності.

Окрім цього, на думку деяких учених, патронат над дітьми – це правовий інститут не тільки сімейного, а й права соціального забезпечення, оскільки за такої форми родинного виховання в повному розумінні цього слова здійснюється соціальне обслуговування біологічних і соціальних сиріт [37]

Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову “Про деякі питання здійснення патронату над дитиною”, що визначає механізм запровадження патронату над дитиною та порядок організації діяльності сім'ї патронатного вихователя. В свою чергу в Порядку визначається термін перебування у сім'ї

патронатного вихователя, який залежить від потреб дитини та складності життєвих обставин, які спричинили влаштування дитини, але не має перевищувати 3 місяці. У разі наявності обставин, що обґрунтовують необхідність і доцільність перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя органами опіки та піклування приймається відповідне рішення про продовження терміну перебування до 6 місяців.

Відповідно до законодавства України кандидатом у патронатні вихователі можуть бути особи, які виявили бажання виконувати обов'язки патронатного вихователя на професійній основі, а також мають:

- повнолітнього члена сім'ї (чоловік або дружина, син чи донька, інший член сім'ї) чи повнолітню особу, які проживають на спільній житловій площі з кандидатом у патронатні вихователі, готові бути добровільним помічником кандидата у патронатні вихователі та разом з ним пройти навчання і надавати допомогу патронатному вихователю у догляді за дитиною, влаштованою до сім'ї патронатного вихователя (далі - добровільний помічник);
- належні житлово-побутові умови за місцем свого фактичного проживання, у тому числі наявність окремої кімнати (крім прохідних кімнат, кімнат мансардного або підвального типу) та побутових зручностей.

Кандидатом у патронатні вихователі не можуть бути такі особи, які:

- виховують власних дітей віком до чотирьох років, дитину з інвалідністю, яка має обмеження життєдіяльності;
- є опікуном, піклувальником, прийомним батьком/матір'ю чи батьком/матір'ю-вихователем;
- обмежені у дієздатності;
- визнані недієздатними;
- позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
- перебувають на обліку сімей/осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах;
- стосовно яких було прийнято рішення органу опіки та піклування або суду про відібрання дитини;

- перебувають під слідством;
- були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями), патронатними вихователями дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу), або договір про патронат над дитиною було розірвано з їх вини;
 - перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
 - зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
 - страждають на хвороби, перелік яких затверджений МОЗ;
 - були засуджені за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканності особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушень;
 - перебувають на профілактичному обліку в органах Національної поліції як кривдники відповідно до Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, затвердженого наказом МВС від 25 лютого 2019 р. № 124;
 - за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду.

Також кандидатами у патронатні вихователі не можуть бути особи, члени сім'ї яких проживають на спільній житловій площі з кандидатом у патронатні вихователі та мають обмеження, визначені абзацами сьомим - дев'ятнадцятим пункту 5 цього Порядку.

Крім осіб, зазначених у частині першій цієї статті, не можуть бути усиновлювачами, патронатними вихователями інші особи, інтереси яких

суперечать інтересам дитини. Обов'язкова умова: один з патронатних батьків має бути безробітним, бо основним місцем роботи стає опіка над дитиною, відповідно йому чи їй нараховуватиметься страховий стаж. Патронатний вихователь не може поєднувати догляд за дитиною з іншими видами діяльності, які перешкоджатимуть якісному виконанню умов договору про патронат над дитиною. Ч. 1 ст. 256 СК передбачає можливість відмови від договору про патронат вихователя або дитини, яка досягла 14 років, без зазначення наявних для цього причин. Незалежно від того, яка зі сторін договору ініціювала його припинення, до призначення дитині нового вихователя або передання дитини іншій особі, навчальному закладові, закладові охорони здоров'я або соціального захисту патронатний вихователь зобов'язаний піклуватися про дитину.

Для створення та подальшого функціонування патронатної сім'ї між органами опіки та піклування, сім'єю патронатного вихователя та батьками дитини укладається договір, який спрямований на прийняття чужої дитини та її забезпечення її вихованням. Договір про патронат над дитиною припиняється у разі прийняття органом опіки та піклування рішення про повернення дитини до її батьків, інших законних представників, її усиновлення, встановлення над нею опіки чи піклування, влаштування її на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу) або до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу, а також у разі досягнення дитиною повноліття, смерті дитини чи патронатного вихователя. Перш ніж укласти договір орган опіки та піклування зобов'язаний обстежити умови проживання сім'ї, переконатися у можливості забезпечення дитині умов для виховання та розвитку. Якщо хтось із членів сім'ї страждає на тяжку інфекційну хворобу чи сім'я потерпає від матеріальної скрути, передання їй дитини не відповідає би її інтересам.

Аналізуючи зміст ст. ст. 252–256 СК, можна дати наступне визначення договору про патронат над дітьми. За договором про патронат над дітьми орган опіки і піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, як правило, з врахуванням згоди самої дитини,

патронатному вихователю за плату, а патронатний вихователь зобов'язується виховувати і утримувати дитину у своїй сім'ї, захищати її права та інтереси як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень. За термінологією договір про патронат над дітьми має багато спільного з цивільно-правовим договором. У ньому застосовуються цивільно-правові терміни: договір; сторони; оплатність; двосторонність тощо. Але за своєю правовою природою цей договір не є цивільно-правовим і на нього не можуть поширюватись положення зобов'язального права, тому що:

- по-перше, предметом цього договору є діяльність, пов'язана з вихованням та утриманням дітей, що є сферою регулювання сімейного права;
- по-друге, за невиконання умов договору не встановлена цивільноправова відповідальність у вигляді відшкодування збитків чи інших майнових санкцій;
- по-третє, патронатний вихователь за своїм правовим статусом прирівнюється до опікуна (піклувальника) дитини, права та обов'язки якого встановлено не умовами договору, а нормами сімейного чи адміністративного законодавства [13].

Має специфіку і стадія підготовки такого договору. Перед укладанням договору про патронат над дітьми орган опіки і піклування повинен переконатися, що передачею дитини у сім'ю патронатного вихователя буде досягнуто основної мети договору – одержання дитиною належного виховання, утримання, захисту належних їй особистих і майнових прав, охорони інших її інтересів. Тому перед тим, як підписати договір, потрібно ретельно обстежити побутові умови і стан здоров'я членів сім'ї патронатного вихователя, вивчити моральний клімат, що склався в сім'ї. Така перевірка повинна бути підтверджена актом перевірки умов життя майбутнього патронатного вихователя, довідками лікувальної установи про відсутність у сім'ї майбутнього патронатного вихователя захворювань, що перешкоджають влаштуванню до нього особи, яка потребує патронатного виховання [21].

Отже, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що патронат є актуальним, але не новим інститутом для права України, його виникнення збігається в часі з першими спробами кодифікації норм сімейного права і належить до тих інститутів, які то включалися до законодавства, то, навпаки, виключалися з нього.

Патронат є особливою формою влаштування, метою якого є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом із батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення в сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини.

Зміст патронату – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. До сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив таких обставин, як відсутність житла, призначеного та придатного для проживання, жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи) тощо.

Патронатна сім'я утворюється на підставі договору, орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття за плату (ст. 252 СК). Договір укладається між органом опіки і піклування за місцем проживання дитини і патронатного вихователя. Підставою для укладання такого договору є заява осіб, які виявили бажання взяти дитину на виховання, з проханням передати їм на виховання конкретну дитину, яка подається в орган опіки та піклування за місцем проживання дитини. Для передачі дитини в сім'ю патронатного вихователя необхідна згода цієї дитини, якщо вона в змозі її висловити (ст. 253 СК). Патронатним вихователем можуть бути повнолітні громадяни, які бажають взяти

на виховання дитину, яка залишилася без піклування батьків. Патронатний вихователь, на відміну від опікунів (піклувальників), знаходиться в договірних відносинах з органом опіки і піклування і отримує винагороду за виконання своїх обов'язків (ст. 254 СК).

2.2 Організаційно-захисні аспекти патронатних відносин

Необхідно відмітити, що патронатне виховання існує виключно при наявності служби, яка професійно займається патронатним вихованням і має такі повноваження, на яку органом опіки і опікування покладено роботу з патронату. Така служба повинна мати необхідну структуру і професійно підготовлений штат.

Робота з патронатного виховання включає в себе [15]:

- реабілітаційно-виховану роботу з дитиною, що залишилася без піклування батьків, дитиною в соціально небезпечному середовищі, на всіх етапах роботи з ним органом опіки і опікування - від виявлення до повернення батькам або усиновлення;

- роботу по відборі і підготовці громадян, бажаючих взяти дітей на виховання в сім'ю;

- технологію супроводу і підтримку дитини і сім'ї після переведення дитини на патронатну форму виховання;

- технологію оцінки, кризового втручання і змін в кривній сім'ї такої дитини з метою збереження сім'ї.

Дані технології є новими інноваційними технологіями, пов'язаними в єдиним педагогічним процесом діяльності патронатної сім'ї. Виключення будь-якого з вказаних елементів недопустимо, оскільки в такому випадку головна мета - адаптація дитини - не може бути досягнута. Таким чином, під час організації процесу патронатного виховання дитини має бути задіяно наступні служби [15]:

- службу реабілітації (психолог, лікар, логопед, педагог, дефектолог, невролог і інші фахівці);

- службу з питань соціально-правового захисту дітей (соціальний педагог і юрист);

- службу по роботі з сім'ями, які виявили бажання взяти дитину під патронат (сімейний психолог і тренер з підготовки сімей, сімейний консультант для подальшої терапевтичної роботи з сім'єю, соціальні педагоги для обстеження сім'ї і допомоги сім'ям);

- службу по роботі з рідними батьками дитини.

Патронатне виховання це насамперед - форма влаштування дітей в сім'ю. Принциповою відмінністю цієї форми влаштування в сім'ю від відомих форм (усиновлення, приймальна сім'я, опіка) є наявність розмежування прав і обов'язків захисту прав і інтересів цієї дитини між батьками (якщо вони не обмежені або не позбавлені батьківських прав), органом опіки і опікування (уповноваженою установою), патронатним вихователем. Тобто, патронатна сім'я не є в повній мірі законним представником дитини. Функції законного представника є у сім'ї, а також у служби, яка передала дитину в сім'ю - у уповноваженої служби органу опіки та піклування. У якій мірі і за що відповідає сім'я, а за що - служба, визначається в договорі патронатного виховання. Об'єм повноважень патронатного вихователя окреслюються в договорі. У свою чергу на законодавчому рівні встановлено, що до обов'язків патронатного вихователя не можуть бути покладені;

- повноваження із захисту майнових прав неповнолітнього (за винятком права розпоряджатися належними неповнолітньому грошовими коштами на поточні його потреби);

- повноваження з представлення інтересів дитини в суді при розгляді судом справ про позбавлення (обмеження) батьків батьківських прав.

Ці питання залишаються в компетенції уповноваженої організації. Патронатний вихователь відповідає за забезпечення безпеки дитини, збереження її життя і здоров'я. Питання про вибір форми навчання дитини, про його планове лікування, про планову операцію, про літній відпочинок можуть вирішуватися як самостійно вихователем, так і спільно з соціальною службою. Об'єм повноважень сторін встановлюється в договорі виходячи з потреб дитини і можливостей сім'ї.

Між договором про патронат і угодами про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу та про влаштування дітей на виховання і спільне проживання у прийомну сім'ю є деякі спільні риси. Метою передачі дітей до дитячого будинку сімейного типу і у прийомну сім'ю, як і укладення договору про

патронат над ними, є забезпечення сімейного виховання дітей до досягнення ними повноліття.

У всіх зазначених вище випадках не припиняються правовідносини між дитиною та її родичами. Батьки-вихователі, прийомні батьки і патронатні вихователі виконують функції опікуна щодо дитини у віці до 14 років і піклувальника щодо дитини у віці від 14 до 18 років. Проте дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або особи, яка не перебуває у шлюбі, які повинні брати на виховання і спільне проживання не менше п'яти дітей (ст. 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу). Прийомними батьками можуть бути лише особи, які перебувають у шлюбі між собою (ст. 14 Положення про прийомну сім'ю). При передачі дитини на виховання у сім'ю патронатного вихователя дотримувати ці вимоги не потрібно.

Уповноважена служба (організація) по патронату зобов'язана виконувати функції опікуна дитини не повністю, а відповідно до переліку прав і обов'язків, встановлених в договорі про патронатне виховання, план по захисту прав дитини. Влаштування дитини на патронат не спричиняє за собою виникнення між патронатним вихователем і дитиною, переданим на патронат, аліментних і спадкових правовідносин.

Права дитини, переданого на патронат, права і обов'язки батьків (законних представників) дитини, уповноваженої служби (організації) по патронату, патронатного вихователя визначаються в договорі про патронатне виховання відповідно до чинного законодавства, і плану по захисту прав дитини, що видається органом опіки і опікування (якщо такий застосовується). Дитина, передана на патронатне виховання в сім'ю, володіє правами і пільгами, заставленими для вихованців установ для дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків. План по захисту прав дитини при досягненні дитиною десятирічного віку в обов'язковому порядку повинен узгоджуватися з самою дитиною.

Договір про патронатне виховання обов'язково містить положення, що передбачають відповідальність сторін за умови змісту, виховання і утворення дитини, права і обов'язків патронатного вихователя, права і обов'язків уповноваженої служби (організації) по патронату, а також батьків (законних представників) дитини.

У разі переїзду на постійне місце проживання патронатного вихователя за межі даного регіону договір про патронатне виховання розривається. Це пов'язано з необхідністю постійного особистого контакту патронатної сім'ї і уповноваженої організації. Патронатний вихователь отримує заробітну плату і допомогу на зміст дитини. Розмір посібника і заробітної плати, порядок виплат встановлюються законом суб'єкта.

Патронатним вихователям надається оплачувана відпустка, призначається випробувальний термін, вноситься запис в трудову книжку. Ці особливості виникаючих відносин дозволяють кваліфікувати договір про патронатне виховання як безумовно маючий трудовий характер. Відсутність регламентації розпорядку дня, робочого часу, і цілодобовий характер роботи відносять їх до різновиду трудових відносин, характерних для труда надомників.

На період влаштування до патронатного вихователя дитина може прямувати в оздоровчий табір. Або, у випадку, якщо дитина залишається в сім'ї під час відпустки вихователя, тимчасово укладається договір про патронатне виховання з одним з обстежених членів сім'ї, або іншим вихователем. Контроль за умовами життя і виховання дитини, переданої на патронат, здійснюється уповноваженою службою (організацією) по патронату у вигляді регулярних відвідувань дитини.

Встановлюється наступний порядок проведення відвідувань: 1 разів в місяць протягом перших трьох місяців після передачі дитини на патронат, далі - 1 разів в три місяці протягом першого року після передачі дитини на патронат, далі - 1 разів в півроку. Не рідше за 1 рази в рік проводиться комплексна перевірка, що включає в себе оцінку стану здоров'я дитини, освіти дитини, розумовий розвиток, самосвідомість, зовнішній вигляд і гігієну, емоційний і поведінковий розвиток, навички самообслуговування дитини, відносини в сім'ї.

Ряд інших відмінностей патронатного виховання від інших форм влаштування дітей на виховання в сьомі (опіка, усиновлення, приймальна сім'я):

1. Форма патронатного влаштування розширює коло дітей, які можуть бути влаштовані на виховання в сім'ю.

Влаштовані діти, які були вилучені з сім'ї, незалежно від їх юридичного статусу, уповноваженою службою, патронатним вихователем. З'являється можливість для влаштування в сім'ю дітей, вільних юридично, але маючих мало шансів на усиновлення.

2. Проводиться попередній професійний відбір і підготовка громадян, бажаючих взяти дитину на виховання в сім'ю:

- проводиться професійно попереднє вивчення сім'ї, бажаючої взяти дитину на виховання в сім'ю;

- підбір сім'ї для дитини здійснюється за принципом психологічної сумісності;

- проводиться тренінгова програма підготовки вихователів до виконання своїх обов'язків, даючи можливість людині оцінити свої можливості і мотиви;

- можливість для вихователів оволодіння новою професією і професійного зростання.

3. Професійний супровід сім'ї після прийняття дитини:

- розмежування прав і обов'язків між уповноваженою службою, патронатним вихователем (і можливо кривними батьками дитини (якщо вони не обмежені в правах, не позбавлені батьківських прав і не небезпечні);

- матеріальна, медична, психологічна, юридична, педагогічна і інші види підтримки;

- робота в команді, можливість спілкування в колу однодумців, розширення кола спілкування.

4. Форма патронатного влаштування розширює коло сімей, які можуть взяти дитину на виховання.

При опіці і усиновленні для усиновлювачів і опікунів необхідне виконання формальних критеріїв, підтверджених документально (офіційний дохід на члена

сім'ї, житлові нормативи відповідно до прописки, віковий ценз для усиновлювачів, перевага повних сімей неповним, вимога офіційної реєстрації браку і пр.). Патронатними вихователями можуть стати люди, які хотіли б усиновити дитину, але не можуть цього зробити по формальних (вищепоказаних) причинах:

- сім'ї з невеликим офіційним доходом;
- з недостатньою офіційно оформленою житловою площею;
- самотні жінки або жінки, що перебувають в цивільному браку;
- немолоді або дуже молоді люди.

З'являється можливість взяти дитину в сім'ю у людей, які хотіли б усиновити дитину, але не можуть на це вирішитися, оскільки не мають достатньої інформації про дитину, професійної підготовки, бояться залишитися віч-на-віч з проблемами. З'являється можливість професійної самореалізації для жінок, що мають своїх дітей, і для тих, хто розглядають виховання дітей як любиму справу і професію. Можливість офіційно працювати, не виходячи з будинку.

5. Дитина не втрачає зв'язок з кривною сім'єю. Можливість для кожної дитини підтримки його відносин з кривними батьками (якщо вони не позбавлені батьківських прав і не представляють для нього небезпеки), з його братами, сестрами і іншими значущими для дитини людьми з його минулого.

У цей час в сім'ю на патронатне виховання можуть братися різні категорії дітей. Пріоритет віддається вихованню дитини в кривній сім'ї, якщо є можливість його повернення. У таких випадках дитина віддається на короткострокове розміщення в сьома патронатного вихователя. Якщо після встановленого терміну кривна сім'я виявляється спроможний виховувати дитину, він повертається до своїх батьків. Якщо такій можливості не виявляється, то дитина влаштовується на патронатне виховання на тривалий термін. У ситуаціях, коли немає надії на відновлення кривної сім'ї, і кривні батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, дитина може бути усиновлена патронатними вихователями.

Відповідно до вищесказаного, в цей час виникають два основних напрями роботи по влаштуванню дитини в сьома

Перше - це довгострокове влаштування, при якому патронатні вихователі стають для дитини «батьками» (переважання батьківської ролі), незалежно від того, чи оформлене усиновлення юридично.

Друге – короткострокове влаштування, при якому патронатні вихователі допомагають дитині пережити кризовий період його життя і задовольнити його насущні потреби, а також беруть участь в діагностиці основних проблем дитини (переважання професійної ролі у вихователів).

На основі зарубіжного досвіду фостерських сімей, а також виходячи з реальних потреб дітей, потребуючих державного захисту, можна виділити декілька видів патронатного виховання:

1. Влаштування на тривалий термін. Дитина влаштовується в сім'ю фактично до повноліття. Повернення в кривну сім'ю надто мало ймовірно по причинах безповоротного розпаду і деградації цієї сім'ї. У разі успішного влаштування утворюються родинні зв'язки. Дитина сприймає патронатних вихователів, як своїх батьків.

2. Влаштування з перспективою усиновлення (підготовка до усиновлення). Те ж, що в попередньому пункті, при умові, що дитина юридично вільна, а сім'я готова перейти до усиновлення і форму патронатного виховання розглядає як перехідну. При переході до усиновлення відбувається офіційне визнання родинних зв'язків, що утворилися.

3. Екстрене влаштування на патронатне виховання. Застосовується у випадках, коли дитина була терміново вилучена з кривної сім'ї і по яких-небудь причинах йому протипоказане або не обов'язково знаходження в дитячій установі для діагностики і підготовки до життя в сім'ї (дитина-інвалід, немовля, дитина з особливими психологічними проблемами). Розміщення проводиться на термін до знаходження постійної патронатної сім'ї, або сім'ї усиновлювачів; або до повернення в кривну сім'ю.

4. Влаштування дітей-інвалідів. Перед вилученням такої дитини з сім'ї спочатку необхідно знайти сім'ю, здатну і готову його прийняти. Бажано було б

спеціально готувати патронатних вихователів, готових виховувати дітей-інвалідів, і додатково оплачувати їх труд.

5. Влаштування підлітків для підготовки до самостійного життя. Задачі цього вигляду пристрої специфічні. За недовгий період до настання повноліття між дитиною і патронатним вихователем, як правило, не утвориться родинних зв'язків. Патронатний вихователь розглядається підлітком як авторитетний старший товариш. Бажана спеціальна підготовка патронатних вихователів для такого вигляду влаштування. Помітимо, що не всі підлітки погодяться піти жити в нову сім'ю, для деяких це не прийнятне. Тому потрібно ретельна діагностика дитини перед розв'язанням питання про можливість його приміщення в сім'ю.

6. Влаштування на короткий період часу (до півроку, або періодично на невелику кількість днів) для виховання дитини на період хвороби кривних або патронатних батьків, для виховання дитини на період відпустки (вимушеного від'їзду) кривних або патронатних батьків; на вихідні дні, канікули. (У цих випадках оплата труда вихователя проводиться по сукупності відпрацьованих днів).

У патронатному вихованні завжди присутні 2 основні функції патронатного виховання: батьківська і професійна. З одного боку, патронатний вихователь виконує батьківську функцію по відношенню до дитини, незалежно від терміну розміщення дитини в його сім'ї. Як родитель, він любить дитину, випробує до нього прихильність, зв'язує з ним свою долю.

З іншого боку, патронатний вихователь є професіоналом. Він використовує спеціальні навички, є членом колективу професіоналів, виконує поставлені перед ним задачі [12].

Патронатне виховання передбачає наявність професійних служб, що забезпечують як роботу з дитиною до і після влаштування, так і роботу з самою патронатною сім'єю, а також роботу з батьками дитини. Тим самим можна говорити про те, що патронатне виховання - це цілісна педагогічна система, що охоплює всю сукупність суб'єкт - об'єктних відносин дитини, його сім'ї, патронатної сім'ї і служб супроводу. Введення даної системи автоматично

забезпечує перехід до професійно вибудованої роботи по опіці і опікуванню із залученням системи спеціальних служб по реабілітації дитини, влаштування дитини і супроводу дитини і сім'ї (помітимо, і по роботі з кривною сім'єю дитини). Тобто створюються передумови для найкращого захисту прав дитини і зміцненню цивільного суспільства, залученню населення до розв'язання проблеми соціального сирітства. Технології, вживані в педагогічній системі патронатного виховання, є новими соціально-педагогічними технологіями.

Робота з патронатного виховання, таким чином, включає в себе: технологію взаємодії з органом опіки і опікування (технологія планування піклування, моніторинга і контролю); соціально-педагогічну технологію реабілітаційної роботи з дитиною; соціально-педагогічну технологію психолого-педагогічного супроводу сім'ї і дитини; технологію роботи з сім'ями, бажаними взяти дитину на виховання; технологію роботи з кривими батьками дитини. Що Все становлять технологічного процесу взаємопов'язані через єдиний процес планування піклування і неподільні. У цьому значенні можна говорити про патронатне виховання як про нову педагогічну систему.

Науковці процес розвитку патронату в Україні умовно поділяють на три періоди:

- влаштування дітей в Україні, в період входження до складу Російської імперії;
- патронат в період панування на території України радянської влади;
- патронат у незалежній Україні.

Перший період починається з правління Імператриці Марії Федорівни, яка ініціювала передачу дітей в селянські сім'ї "государевих" сіл. За виховання "приютських" селянам платили та надавали ряд пільг. Надалі ця практика набула більшого поширення. Аналог такої форми влаштування дітей можна зустріти і в наш час, йдеться про патронат. Таким чином, історія патронату як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування має давні традиції [11].

За часів володарювання Катерини II у Російській імперії однією з форм опіки над сиротами законодавчо було визначено патронат. Допомога надавалась,

насамперед, безпритульним дітям, хворим, неповнолітнім. При цьому відповідальність за надання такої допомоги покладалася на сільські та міські громади. Одним з головних завдань патронату цього часу було надання дітям можливості розвиватися духовно [11].

Патронатна форма виховання щодо безпритульних та осиротілих дітей, які перебували в інтернатних закладах, застосовувалася в 20–40 роки минулого століття й у радянських республіках (наступний період у розвитку патронату – патронатна форма виховання дітей у радянський період). У радянський період нашої історії інститут патронату був започаткований постановою ЦВК і РНК РСФРР “Про порядок та умови передачі вихованців дитячих будинків у селянські сім’ї” від 5 квітня 1926 р., а також постановою ЦВК і РНК РСФРР “Про порядок і умови передачі вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим в містах та робітничим селянам” від 28 травня 1928 р. [12].

Як стверджує З. В. Ромовська, патронат над дітьми — це оновлений інститут сімейного законодавства України, який передбачався ще Кодексом про сім’ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР 1926 р., але не отримав на той час широкого застосування [42].

Інститут патронату в УРСР будувався на тих же засадах. Постановою РНК УРСР від 11 червня 1940 р. було затверджене Положення про порядок патрунування дітей в колгоспах і сім’ях трудящих. На патронат бралися діти від п’яти місяців до шістнадцяти років на підставі договору. Договори укладалися з відділом охорони здоров’я, якщо дитина ще не досягла чотирьох років, а щодо старших за віком дітей – із відділом освіти [12].

Необхідність такої форми виховання була зумовлена неспроможністю державних установ улаштувати всіх дітей, позбавлених батьківського піклування через колективізацію, голодомор, репресії та війни. Тому, незважаючи на проголошений пріоритет колективного державного виховання дітей, сама держава делегувала функції з їхнього влаштування окремим громадянам. Передача дітей під патронат у селянські сім’ї поєднувалася з державними заходами соціальної підтримки (виділення коштів на утримання патрованої дитини з місцевих

бюджетів). Після досягнення особою, яка перебувала під патронатом, 14 років передбачалося також надання з кас громадської взаємодопомоги колгоспів грошової допомоги, а з місцевого бюджету – одноразової грошової допомоги.

Говорячи про патронат як форму улаштування дітей, необхідно відмітити, що в умовах того часу воно служило великим стимулом для багатьох. Відомо немало фактів, коли патронат оформлявся виключно для отримання додаткового прибутку. Діти залишалися без нагляду, приречені на напівголодне існування, вони займалися жебрацтвом і дрібними крадіжками. Тому практика патронату поступово стала згортатися і в 1968 р. патронат був зовсім скасований.

Науковці пов'язують зникнення в ті часи інституту патронату із прийняттям у 1968 році Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю (цим нормативним актом інститут патронату виключено із сімейного права). Норми щодо патронату над дітьми зберегли у своїх Сімейних кодексах лише дві держави з колишніх республік СРСР – Латвія та Узбекистан. Таким чином, досвід виховання дітей-сиріт в прийомних сім'ях на договірних умовах не прижився. Патронат був витіснений опікуномством і усиновленням, заснованими на традиційних сімейно споріднених стосунках прийомних батьків і дітей [12].

Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято в 1989 році й ратифіковано Україною в 1991 році, проголошує, що дитині для повного емоційного комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові і взаєморозуміння. Саме за таких умов дитина може бути цілком підготовлена до самостійного життя в суспільстві й вихована в дусі розуміння цінності демократії, прав людини, вищих гуманістичних ідеалів та моральних цінностей.

Можливо, на виконання саме цього завдання інститут патронату закріплено на законодавчому рівні 01 січня 2004 року із прийняттям нового Сімейного кодексу України (далі СК України). З цим фактом можна пов'язати початок третього періоду – періоду патронату в незалежній Україні, який триває по сьогоднішній день. На сьогоднішній день питання патронату над дітьми регулюється главою 20 СК України.

Патронатне виховання дітей здійснюється на підставі договору патронату. За договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату (ст. 252 СК України). Така форма влаштування дітей, позбавлених батьківського виховання характеризується рядом особливих ознак, а саме:

- відносини патронатного виховання виникають на підставі укладення договору;
- договір про патронат – це відплатний сімейний договір (ст. 254 СК України);
- для виникнення патронатних правовідносин необхідна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (ст. 253 СК України);
- патронатне виховання дітей-сиріт або дітей, які з інших причин позбавлені батьківського піклування має обмежений строком характер – до досягнення дитиною повноліття (ст. 252 СК України);
- не належить до підстав створення сім'ї, а тому патронат не є перешкодою для усиновлення дитини [15];
- між дитиною й патронатним вихователем складаються більш тісні зв'язки, ніж між дитиною й піклувальником чи опікуном [15];
- при патронаті батьківських прав не виникає, а дитина передається лише на виховання [13];
- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань [13].

Стримує розвиток патронатної форми невизначеність відповідної нормативно-правової бази та недостатнє розуміння природи патронату й доцільності його застосування в Україні. Потребує подальшого вивчення світовий досвід підвищення дієвості механізмів реалізації патронату над дитиною, конкретизації функцій уповноважених органів і служб у цій сфері, визначення заходів державної підтримки патронатної форми влаштування.

2.3 Зарубіжний досвід з розвитку альтернативних форм виховання дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Батьківщиною сімейного патронату вважається Шотландія, де його застосовували з початку ХІХ століття. Зарубіжні країни й нині активно застосовують патронат (фостерне виховання), вирішуючи питання стабільного розвитку дитини, позбавленої належного сімейного піклування. Влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків у сім'ю практикувалося у слов'ян ще в архаїчний період. Допомога тоді носила стихійний характер, община контролювала лише ситуацію з сиротами-вихованцями [10].

Рівень економічного розвитку, історичні, політичні чинники та культурні характеристики визначають рівень захисту посиротілих дітей у зарубіжних - країнах. Будь-яка держава має власну нормативну базу та організаційну структуру соціально-правового захисту дітей, але їх об'єднують однакові підходи до його формування. В основі політики кожної країни лежить добробут дитини та збереження сім'ї. Задля досягнення цієї мети в зарубіжних країнах виділяється фінансування, створюється ряд послуг, готується персонал, ухвалюється ряд законодавчих актів, проводиться моніторинг та збір даних.

У США та країнах Європи система захисту прав дітей базується на чітко окресленій правовій базі, яка визначена міжнародними правовими нормами. В основі лежить верховенство інтересів дитини, створення умов для зростання і виховання дитини в родині. Політика цих країн націлена на різке зменшення кількості притулків та кількості вихованців у цих закладах. Пріоритетним для них є виховання дітей в родинному середовищі.

Наприклад, Австрія, яка вважається однією з найбагатших країн у світі, де сирітство не є проблемою. В країні за останні роки різко зменшилася народжуваність. Тому уряд спрямовує кошти і зусилля на підтримку сімей з дітьми, розвиток послуг з догляду за дітьми. Державою виплачується допомога на дитину батькам чи вихователям, пенсії сиротам. Розвинута широка мережа пунктів з надання допомоги дітям, які потрапили у скрутну ситуацію.

Прикладом того, що в США в центрі захисту прав дитини знаходиться сама дитина, є так звана система благополуччя дитини. Згідно з цією системою кожен громадянин може надати скаргу про залишення дитини без нагляду, відсутність у дитини гідних умов проживання, про скоєння насилля над дитиною. Наприклад, сусіди можуть повідомити поліцію, що батьки залишили дитину без нагляду, що дитина голосно кричить та інше. Такі дії батьків можуть кваліфікувати як погане поводження. Дії батьків в таких випадках контролюють спеціальні державні агентства. Якщо ж дитина постраждала від дій сторонніх людей – злочинцями займається поліція [41].

Але досить цікавим є досвід США щодо відмови від інтернатного виховання. Ще з початку ХХ століття в країні піддавалася критиці велика кількість інтернатів, що різко збільшилася з розвитком еміграції. Уряду закидали велику вартість цих закладів порівняно з прийомними сім'ями. Тому у 1909 році виносить рішення про відмову від такої форми утримання дітей і підтримку біологічних родин. Завдяки провадженню подібної політики на кінець 90-х років кількість вихованців інтернатів різко зменшилася і становила лише 4% від загальної кількості. Стрімке скорочення кількості дітей в інтернатах почалося з 1937 року з прийняттям закону про соціальний захист (Social Security Act), який започаткував надання допомоги родинам з дітьми. Завдяки цьому закону кількість дітей в інституціях почала зменшуватися до 2% щороку [47].

Однією з країн, де успішно розвиваються форми сімейного виховання, є Великобританія. У Великобританії питаннями захисту дітей сконцентровані у Міністерстві охорони здоров'я. Тоді як в Україні, цими питаннями займається цілий ряд органів.

На місцевому рівні всі питання щодо дітей вирішують місцеві ради територіальних одиниць (міст, графств). Кожна місцева рада має у своїй структурі Комітет із захисту дітей, до складу якого входять представники благодійних організацій, спеціалізацією яких є питання захисту дітей.

Дуже поширеними формами виховання у країні є «fostering» та «mainstay», свого часу досліджував В.Козубовський. Автор визначав: «fostering» - це

виховання дитини у прийомній сім'ї до повноліття; 29 «mainstay» - це виховання дитини віком від 11 до 17 років на короткий період (кілька місяців) у зв'язку з певними негараздами у біологічній родині [46].

У Великій Британії фостерна сім'я розглядається як прийомна. В таких сім'ях утримується більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей метод сформувався як похідна від впровадження реформи в країні.

Дуже цікавим є той факт, що у Великобританії фостеринг поділяється на 2 види. У першому випадку усі організаційні питання покладаються на органи місцевої влади. На місцях влада забезпечує умови проживання та засоби для дітей окреслено категорії. Також влада забезпечує достатню кількість вихователів. Для цього створюються фостерні агенства, які готують потенційних вихователів.

Другий вид фостеринга передбачає домовленість між батьками дитина та фостерними вихователями про опіку на дитиною без залучення місцевої влади. Але в цьому випадку вихователями не можуть виступати родичі дитини [40].

З огляду на наше дослідження важливим є те, що у цій країні дитині для направлення в прийомну сім'ю не обов'язково мати статус посиротілої, на відміну від України. Кінцевою метою перебування дитини у фостерингу є повернення дитини в біологічну родину і подальше її зростання в родинному колі. Саме тому, перебуваючи у прийомній родині, дитина не втрачає контакти з батьками [40].

З батьками проводиться освітня робота, їм надаються консультації. Велику роль в цьому відіграють "центри дитини та сім'ї". Ці центри надають групову роботу з батьками, здійснюють догляд кілька днів на тиждень з дітьми до 5 років, налагоджують контакти між батьками і дітьми [44].

У Британії законодавством передбачено й усиновлення. Але фостеринг є більш популярним, бо позбавлення батьківських прав використовується лише в крайньому випадку.

В нашому дослідженні не можна залишити поза увагою країни пострадянського простору. Країною, яка відійшла від інтернатної системи і перейшла до сімейного виховання, є Словаччина. Словацька реформа почалася з

того, що в країні великі інтернати поділили на менші за розміром і кількістю влаштованих дітей. Надалі їх реорганізували у Родинні доми [45].

Другим етапом реформи було перепрофілювання персоналу. Адже на початку бракувало кваліфікованих вихователів, а технічного персоналу було забагато. На сьогодні є лише вихователі, які виконують і технічну роботу, залучаючи при цьому і вихованців.

Для дітей до 6 років було створено посади професійних батьків-вихователів. З-за згубного впливу колективного виховання на маленьких дітей у Словаччині законодавчо закріплено виховання таких дітей батькам-вихователями.

Основним принципом словацької урядової політики стало збереження родини, яка з певних причин потрапила у кризу. Велику роль в цьому відіграє робота соціальних працівників. Вони проводять роботу з батьками. Йозеф Міклоско, керівник ГО “Usmev ako Dar”, зазначив: “Велику кількість родин вдається врятувати вже на цьому етапі, відповідно, запобігти потраплянню дитини в сиротинець”[45].

Характерним для цієї країни є збереження дітьми, які проживають у прийомних сім'ях, зв'язків з родичами, батьками, що не є популярним в нашій країні. Адже лише незначний відсоток дітей мають статус сироти. Законодавством також передбачено обов'язкове виховання братів і сестер в одній родині, розділяти їх заборонено [45].

Для роботи з родинами в кожній частині Словаччини створені родинні центри, де родина може перебувати протягом 3 років. Розробляється індивідуальна програма допомоги. Родини, перебуваючи у центрі, повинні працювати і частково оплачувати проживання. Після отримання допомоги значна частина родин з часом успішно дають собі раду.

Починаючи з 2015 року в Словаччині запрацювала програма “Ангелохоронець”. Згідно з цією програмою випускники інтернатів опікуються підлітками з дитячих будинків.

В ході нашого дослідження з'ясовано основні риси деінституалізації в зарубіжних країнах: запобігання влаштуванню дітей в інституції без потреби,

пошук альтернативи у догляді за дітьми в рамках територіальної громади, реабілітація не лише дітей, а й родин, постійне удосконалення послуг у громаді, влаштування дітей, чиї батьки неспроможні забезпечити належний догляд, до сімей.

Під час вивчення зарубіжного досвіду нами встановлено, що система захисту дітей зарубіжжя має набагато вищий рівень, ніж в Україні. Узагальнення вивченого досвіду, такого як використання ресурсів громади для вирішення питань, пов'язаних з дітьми, дії на упередження, а не на ліквідацію наслідків, підтримка дітей у різних типах закладів освіти, дає підстави для пропонування шляхів удосконалення механізмів державної політики у сфері інтернатного виховання дітей в Україні.

Отже, як бачимо з нашого дослідження, міжнародний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки. Практика зарубіжних країн засвідчує, що в умовах сьогодення урядова політика повинна орієнтуватися не лише на допомогу дитині, а й родині, що в Україні на сьогодні не застосовується.

За результатами дослідження зарубіжного досвіду у розвитку альтернативних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлено, що в міжнародній практиці дитина розміщена в центрі державної політики. Для забезпечення прав дитини виділяються кошти, персонал, розвиваються послуги, що забезпечено нормативно-законодавчими актами. Контроль з боку держави за дотриманням прав дітей.

Висновки до другого розділу

Міжнародний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки. Практика зарубіжних країн засвідчує, що в умовах сьогодення урядова політика повинна орієнтуватися не лише на допомогу дитині, а й родині.

В результаті аналізу поглядів різних науковців, можна вважати, що розвиток національної державної політики у сфері захисту прав дітей та охорони дитинства орієнтується на міжнародні принципи та стандарти.

Шляхом ретроспективного аналізу вітчизняної системи захисту прав дітей встановлено, що політика держави по відношенню до дітей пройшла шлях від церков і монастирів до відкриття інтернатних закладів. Поступово держава перебрала на себе основну роль у піклуванні про осиротілих дітей, найпоширенішою формою влаштування дітей стали інституції. Під час аналізу сучасної вітчизняної системи захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з'ясовано, що розгалуженість сфер відповідальності центральних органів виконавчої влади не дозволяє ефективно реалізовувати державну політику та створити єдину об'єднану систему захисту прав дітей та охорони дитинства.

В ході дослідження української системи інституційного догляду та виховання дітей встановлено, що перебування дітей в інституціях дискредитує сам механізм захисту прав дітей та охорони дитинства. Необхідно започатковувати поступове закриття інтернатів та популяризувати корисність влаштування дітей до сімейних форм, формувати послуги з підтримки не лише дітей, а й сімей у громадах.

Шляхом аналізу основних напрямків національної реформи інтернатних закладів встановлено, що реформа націлена на заміну існуючої системи влаштування дітей, альтернативною, сімейною або наближеною до сімейних. Встановлено неузгодженість і протиріччя в законодавстві, що ускладнює проведення реформ.

ВИСНОВКИ

Патронат є актуальним, але не новим інститутом для права України, його виникнення збігається в часі з першими спробами кодифікації норм сімейного права і належить до тих інститутів, які то включалися до законодавства, то, навпаки, виключалися з нього.

Патронат є особливою формою влаштування, метою якого є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом із батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення в сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини.

Зміст патронату – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. До сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив таких обставин, як відсутність житла, призначеного та придатного для проживання, жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи) тощо.

Патронатна сім'я утворюється на підставі договору, орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття за плату (ст. 252 СК). Договір укладається між органом опіки і піклування за місцем проживання дитини і патронатного вихователя. Підставою для укладання такого договору є заява осіб, які виявили бажання взяти дитину на виховання, з проханням передати їм на виховання конкретну дитину, яка подається в орган опіки та піклування за місцем проживання дитини. Для передачі дитини в сім'ю патронатного вихователя необхідна згода цієї дитини, якщо вона в змозі її висловити (ст. 253 СК).

Патронатним вихователем можуть бути повнолітні громадяни, які бажають взяти на виховання дитину, яка залишилася без піклування батьків. Патронатний вихователь, на відміну від опікунів (піклувальників), знаходиться в договірних відносинах з органом опіки і піклування і отримує винагороду за виконання своїх обов'язків (ст. 254 СК).

Робота з патронатного виховання включає в себе: технологію взаємодії з органом опіки і опікування (технологія планування піклування, моніторинга і контролю); соціально-педагогічну технологію реабілітаційної роботи з дитиною; соціально-педагогічну технологію психолого-педагогічного супроводу сім'ї і дитини; технологію роботи з сім'ями, бажаними взяти дитину на виховання; технологію роботи з кривими батьками дитини. Що Все становлять технологічного процесу взаємопов'язані через єдиний процес планування піклування і неподільні. У цьому значенні можна говорити про патронатном виховання як про нову педагогічну систему.

Договір про передачу дитину на виховання патронатному вихователю укладається на певний строк, зазвичай, до досягнення дитиною повноліття. Незважаючи на це. Сімейним кодексом передбачається дострокове припинення договору. Підстави дострокового припинення договору як за ініціативою патронатного вихователя, так і за ініціативою органу опіки та піклування, передбачені ст. 256 СК України. Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. На прохання патронатного вихователя договір може бути припинено при наявності наступних підстав (хвороба вихователя, відсутність взаєморозуміння з дитиною, конфліктні відносини між дітьми). Підставами для припинення договору за ініціативою органу опіки та піклування можуть бути такі обставини як виникнення у сім'ї неналежних умов для утримання, виховання і навчання дитини, а також повернення дитини батькам або усиновителям.

Усі питання, які виникають в результаті дострокового припинення договору вирішується за згодою сторін, а при виникненні спору – в судовому порядку.

Міжнародний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки. Практика зарубіжних країн засвідчує, що в умовах сьогодення урядова політика повинна орієнтуватися не лише на допомогу дитині, а й родині, що в Україні на сьогодні не застосовується.

В результаті аналізу поглядів різних науковців, можна вважати, що розвиток національної державної політики у сфері захисту прав дітей та охорони дитинства орієнтується на міжнародні принципи та стандарти. Дана характеристика сутності державної політики, основним принципом охорони дитинства в Україні. Доведено, що урядова політика у сфері захисту прав дітей і охорони дитинства потребує нагальних змін та реформ. Шляхом ретроспективного аналізу вітчизняної системи захисту прав дітей встановлено, що політика держави по відношенню до дітей пройшла шлях від церков і монастирів до відкриття інтернатних закладів. Поступово держава перебрала на себе основну роль у піклуванні про осиротілих дітей, найпоширенішою формою влаштування дітей стають інституції. Під час аналізу сучасної вітчизняної системи захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з'ясовано, що відсутність єдиного центрального органу виконавчої влади, розгалуженість сфер відповідальності центральних органів виконавчої влади не дозволяє ефективно реалізовувати державну політику та створити єдину об'єднану систему захисту прав дітей та охорони дитинства.

В ході дослідження української системи інституційного догляду та виховання дітей встановлено, що перебування дітей в інституціях дискредитує сам механізм захисту прав дітей та охорони дитинства. Необхідно започатковувати поступове закриття інтернатів та популяризувати корисність влаштування дітей до сімейних форм, формувати послуги з підтримки не лише дітей, а й сімей у громадах. Реформа націлена на заміну існуючої системи влаштування дітей, альтернативною, сімейною або наближеною до сімейних.

Міжнародний досвід з захисту прав дітей та охорони дитинства демонструє поступовий перехід від колективного утримання до сімейних форм опіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипова С.П. Аналіз досвіду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб.наук. пр. Херсон : ХНТУ. – 2011. № 1 (4). – С.189 – 195.
2. Борисова В. І. До питання про форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за сімейним законодавством України / Електронний ресурс: [Режим доступу]: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2009_100/100_12.pdf.
3. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Київ : ТОВ «Софія - А», 2013. 160 с.
4. Деінституалізація системи виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, в Україні: результати та перспективи. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2017 року): ДУ Державний інститут сімейної та молодіжної політики : веб-сайт. URL: <https://dismp.gov.ua/dopovid-d2018/>
5. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей: посібник з найкращих практик : посібник / Ж. Мюльгейр та ін. Київ : Видавничий дім «Калита», 2009. 193 с.
6. Деякі питання вдосконалення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, яким загрожує небезпека : постанова Кабінету Міністрів від 03 жовтня 2018 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018>
7. Дубовик І. Позбавлення батьківських прав як засіб захисту прав дитини / І.Дубовик, Н.Чеботок// Вісник прокуратури. – 2007. - №4. – С.109-114.
8. Карпенко О. Хто допоможе дитині-сироті? // Іменем закону. – 2003. – 19.09-25.09. – С.8-9.

9. Козубовський В.В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз). Ужгород. 2004. 129 с. URL: www.irbis-nbuiv.gov.ua › cgiir
10. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_021
11. Кузьмінський В. Навіщо реформувати інтернатну систему: чого нас вчить історія. Права дітей. 2010. №1(9). С.4-6.
12. Лахтюк Л. Новостворені форми влаштування дітей-сиріт /Л.Лахтюк// Вісник прокуратури. – 2010. - №6. – С.42-46.
13. Лешанич Л.В. Історія розвитку патронату над дітьми в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. С. 178.
14. Макійчук Т. Патронат як одна з форм сучасного підходу до розв'язання проблем улаштування дітей, що залишилися без піклування батьків / Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.viche.info/journal/1381/>
15. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 2012. 276 с. URL: <https://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/199/1>
16. Міклосо І. Міжнародні практики реформування інтернатної системи та сучасні форми опіки: матеріали міжнародної конференції / Львівська освітня фундація. URL: <http://www.lef.org.ua/ua/arhiv/konferentsiya-z-deinstytualizatsiyi>
17. НАН України. Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія. Київ, 2019. 180 с. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000016218>.
18. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. №526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.

19. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

20. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

21. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ 62 Президента України від 11.08.2011 № 811/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text>

22. Права, за якими судиться малоросійський народ. Електронний довідник з історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008967>

23. Правила опіки та піклування, затв. наказом Державного комітету у справах сім'ї та молоді України, Міністерства освіти України, МОЗ України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.99 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – №26. – Ст. 1252..

24. Прийомна сім'я як соціальне явище в Київській Русі та Російській Імперії. Історія виникнення прийомних сімей в Україні / Електронний ресурс: [Режим доступу]:http://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_виникнення_прийомних_сімей_в_Україні

25. Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей : Указ Президента України від 1 червня 2013 р. № 312/2013. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U312_13.html

26. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.05.2005 № 2342 – ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

27. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. No 651 ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>.

28. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021

року” : постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>

29. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : Наказ МВС України від 19.12.2012 р. № 1176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0121-13>

30. Про затвердження плану заходів та реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів від 01 червня 2020 р. № 703-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>

31. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF#Text>

32. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

33. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.10.2020).

34. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей : Закон України. Редакція від 20.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>

35. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

36. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні: Указ Президента України від 16 грудня 2011 р. № 1163/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011#Text>

37. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2019 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/966-15>

38. Про створення дитячих будинків сімейного типу : постанова ради Міністрів СРСР від 17 квітня 1988 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880318.html

39. Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 263-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2006-%D1%80#Text>

40. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

41. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.

42. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар.- К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.-532 с.

43. Рудалева Л. Опіка та піклування над особами, які не досягли 18 років, згідно з новим Цивільним кодексом України // Юридична Україна.- 2003. - №7. – С.55-57

44. Саблук С А. Історичні передумови формування правового статусу дитини в Україні. Університетські наукові записки. 2006. N 3–4 (19–20). С. 253–260.

45. Сімейне право України: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. - К.: Юрінком Інтер, 2006. — 264 с.

46. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://goo.gl/5FZj7G> (дата звернення: 30.03.2020).

47. Стасюк Г. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування в історичному розвитку /Г.Стасюк // Право України. – 2005. - №2. – С.108-111.

48. Сташків Б.І. Види матеріального забезпечення непрацездатних за сімейним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 7. С. 32.

49. Темченко О. Зародження соціальної функції держави у сфері охорони дитинства. Київ. Віче. 2010. № 19 С. 28-31. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2222/>

50. Токарчук Л.М. Патронат над дітьми: Постановка проблеми. Правова держава. 2017. С. 92.

51. Фуштей Л. Історія становлення патронатних відносин в Україні. Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2015. С. 19–20.

52. Хамайдюк О. Справи сімейні, або Про усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків та батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу / О.Хамайдюк// Довідник кадровика. – 2009. - №11. – С.14-22.

53. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - NN 40-44. - С.356.

54. Щодо поліпшення захисту прав та законних інтересів дітей : Доручення Президента України від 30 серпня 2012 р. № 1-1/2338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411/2008#Text>